

Ямчук Таїса Юріївна
старший викладач кафедри психології
Мукачівський державний університет

МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОІДЕНТИЧНОСТІ

THE MODEL OF DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL SELF-IDENTITY

МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ САМОИДЕНТИЧНОСТИ

Анотація. У дослідженні проаналізовано основні психологічні теорії та підходи до вивчення ідентичності, самоідентичності, професійної самоідентичності. Описано наукові уявлення щодо структури ідентичності, процесу ідентифікації, психологічних детермінант та чинників розвитку професійної самоідентичності. Представлено модель розвитку професійної самоідентичності в контексті структури суб'єктивного досвіду.

Ключові слова: ідентичність, самоідентичність, самоідентифікація, професійна самоідентичність, суб'єктивний досвід.

Summary. The research analyzed the main psychological theories and approaches to the research of identity, self-identity, professional identity. Described scientific ideas about the structure of identity, the identification process, psychological factors and determinants of professional self-identity. The model of development of professional self-identity in the context of the structure of subjective experience.

Keywords: identity, self-identity, self-identification, professional self-identity, subjective experience.

Аннотация. В исследовании проанализированы основные психологические теории и подходы к изучению идентичности, самоидентичности, профессиональной самоидентичности. Описаны научные представления о структуре идентичности, процесса идентификации, психологических детерминант и факторов развития профессиональной самоидентичности. Представлена модель развития профессиональной самоидентичности в контексте структуры субъективного опыта.

Ключевые слова: идентичность, самоидентичность, самоидентификация, профессиональная самоидентичность, субъективный опыт.

Проблема ідентичності і, зокрема, професійної ідентичності досить широко досліджена. Однак проблематика ідентичності настільки глибока та різноманітна, що здійснені дослідження не можуть вичерпати її. Актуальність представленого дослідження обумовлено практичною значущістю для вдосконалення процесу підготовки майбутніх фахівців, адже відомо, що значна частина молодих спеціалістів мають труднощі в адаптації до професійної діяльності. Мета дослідження — обґрунтувати теоретичну модель розвитку професійної самоідентичності.

Вітчизняні психологи значну увагу приділяють дослідженню феномену професійної самоідентичності (як складової самоідентичності особистості), яку визначають: як психологічне явище, що забезпечує людині визначеність, тотожність, цілісність (Л. Шнейдер); як оцінку своєї відповідності образу професії або професійній спільноті, оцінку психологічної значущості для людини членства в цій спільноті, важливість саме цієї професії як засобу задоволення своїх

потреб, досягнення соціального статусу, розвитку свого індивідуального потенціалу (К. Дружилов, Е. Зеєр, О. Колеснікова, Ю. Поваренков та ін.).

В більшості досліджень формування професійної самоідентичності розглядається як довготривалий, багатогранний і циклічний процес. Розумінню результатів ідентифікаційних процесів, які відбуваються в свідомості особистості, сприяли дослідження, в котрих було розглянуто різні конфігурації ідентичності: різні типи ідентичності — особистісна, соціальна, професійна (В. Бодров, Ю. Забродін, Е. Зеєр); різні види ідентичностей — реальна, ідеальна, негативна, та, що пред'являється іншим людям (Б. Фольгерсон); різні етапи її становлення — шкільна, студентська, навчально-професійна, професійна (Ю. Поваренков); рівні розвитку професійної самоідентичності на протязі професійного шляху: невиражена, виражена пасивно, активна, стійка (Л. Шнейдер); стадії професійної самоідентифікації — виникнення намірів, професійне навчання, професійна адаптація, реалізація особистості

в самостійній праці (Т. Кудрявцев); статуси професійної самоідентичності — невизначена, нав'язана, мораторій, сформована (А. Грецов); її фази — оптації, інтернала, майстерності, авторитету (Є. Клімов). В чисельних наукових роботах досліджено особливості професійної самоідентифікації в процесі професіогенезу (Е. Зеєр, Н. Іванова, Т. Скібо, О. Бодальов, Л. Шнейдер та ін.).

Серед чинників розвитку професійної самоідентичності дослідники виокремлюють: професійну обізнаність (поінформованість); емоційно-позитивне сприйняття інформації про професію та себе, як майбутнього професіонала; ідеальні образи вибраної професії; усвідомлення своєї приналежності до професії; очікування індивіда та можливості соціальних перспектив, які дає дана професія; сформованість образу «Я»; професійне спілкування та взаємодію студентів з фахівцями професійної спільноти тощо; успішне засвоєння (привласнення) прав і обов'язків, норм та правил професійної діяльності тощо (М. Заковоротна, О. Карпов, Ю. Овчиннікова, Е. Орлова, О. Полат, Д. Фогельсон, Ю. Фокін та ін.).

Узагальнюючи теоретичні розробки та емпіричні дослідження, можемо констатувати, що в сучасній психології відсутній єдиний концептуальний підхід до вивчення проблеми професійної самоідентичності. Кожен із її дослідників у своїх спробах концептуалізації звертається до різних рівнів узагальнення того колосального масиву інформації, що міститься в роботах по цій проблематиці. Вочевидь визріла необхідність досліджень професійної ідентичності шляхом аналізу психічних цілісностей як комплексного психологічного феномена, вивчення механізмів, суперечностей, способів її формування в сучасному суспільстві.

Тому при аналізі дослідницьких поглядів на проблему самоідентичності нашу увагу привернула модель структури «Логічних рівнів» Б. Рассела, Г. Бейтсона, Р. Ділтса, яка дозволяє розглядати процес самоідентифікації в контексті структур (рівнів) суб'єктивного досвіду, в контексті можливостей особистості ідентифікуватися з іншою людиною, з групою людей, з дією або процесом, власними здібностями та навичками, цінностями та цілями. На користь цієї моделі говорить ефективна практика її застосування у психотерапії і коучінгу, груповій роботі та бізнес-консультуванні (Г. Бейтсон, Г. Брейкуелл, А. Ватерман, Р. Ділтс, Г. Маркус, Е. Уотерман та ін.). Методологія опису ідентичності професійного психолога в контексті структур суб'єктивного досвіду має серію переваг: достатньо повне охоплення психологічних явищ як внутрішнього, так і зовнішнього характеру; впорядкованість описуваних явищ за рівнями узагальнення; можливість спостерігати мовні паттерни прояву тієї чи іншої структури (що автоматично

вказує на проблемні точки); в цих структурах узагальнені психологічні фактори формування ідентичності. Цей підхід відкриває можливість не тільки вивчати самоідентичність як невід'ємний елемент структури суб'єктивного досвіду людини (до якого «стягуються» інші його компоненти — цінності, здібності, навички, поведінка та ін.), а й визначити умови і психологічні чинники розвитку професійної самоідентичності.

В нашому дослідженні професійна самоідентичність майбутнього фахівця розглядається: як багатовимірний та інтегративний психологічний феномен (що забезпечує людині цілісність та визначеність); як глибоко засвоєний, прийнятий особистістю образ самого себе (в усьому розмаїтті ставлення людини до свого оточення, світу), який виник в результаті усвідомлення власних особистісно-професійних характеристик, включаючи: власні мотиви, рівень своєї професійної підготовки (знання, вміння, навички), наявність професійних цілей, цінностей, переконань, ідеалу фахівця, стиль відносин з учасниками навчально-виховного процесу ВНЗ. Цей образ містить одночасно почуття «володіння собою» та власної «адекватності» у будь-яких ситуаціях та змінах часу чи оточення. Ми вважаємо, що самоідентифікація — це: процес ототожнення індивідом себе з значущою особою або групою з метою позитивного самоприйняття та формування «Я-концепції»; процес, який відбувається в досвіді та спілкуванні. Тобто: основа професійної самоідентифікації — самоусвідомлення; основні детермінанти — професійне спілкування і професійний досвід; репрезентація (як і всякої суб'єктивної реальності, яка усвідомлюється) — через мову в образі «Я»; виконавчий механізм — процеси ідентифікації.

Теоретичною основою нашого дослідження виступає сформульована Е. Еріксоном ідея: формування ідентичності представляє собою процес, що протікає на всіх рівнях психічної діяльності, завдяки якому індивід оцінює себе з різних точок зору. Тому методологію вивчення професійної самоідентичності в контексті структур суб'єктивного досвіду ми вважаємо найбільш адекватною для реалізації такого підходу. Компонентами (рівнями, складовими) суб'єктивного досвіду є: «оточення», «поведінка/стани», «здібності/навички», «цінності/переконання», «ідентичність», «місія» (за Г. Бейтсоном)

Ми розглядаємо процеси розвитку професійної самоідентичності майбутнього фахівця як такі, що відбуваються в професійно-освітньому просторі, котрий ми розуміємо як феномен психосоціальної дійсності, який описує професійну і освітню сферу в їх взаємовідносинах і просторовому вимірі: як простір взаємозв'язків і взаємозалежностей, як простір намірів і цілей з їх практичною реалізацією і осмисленням

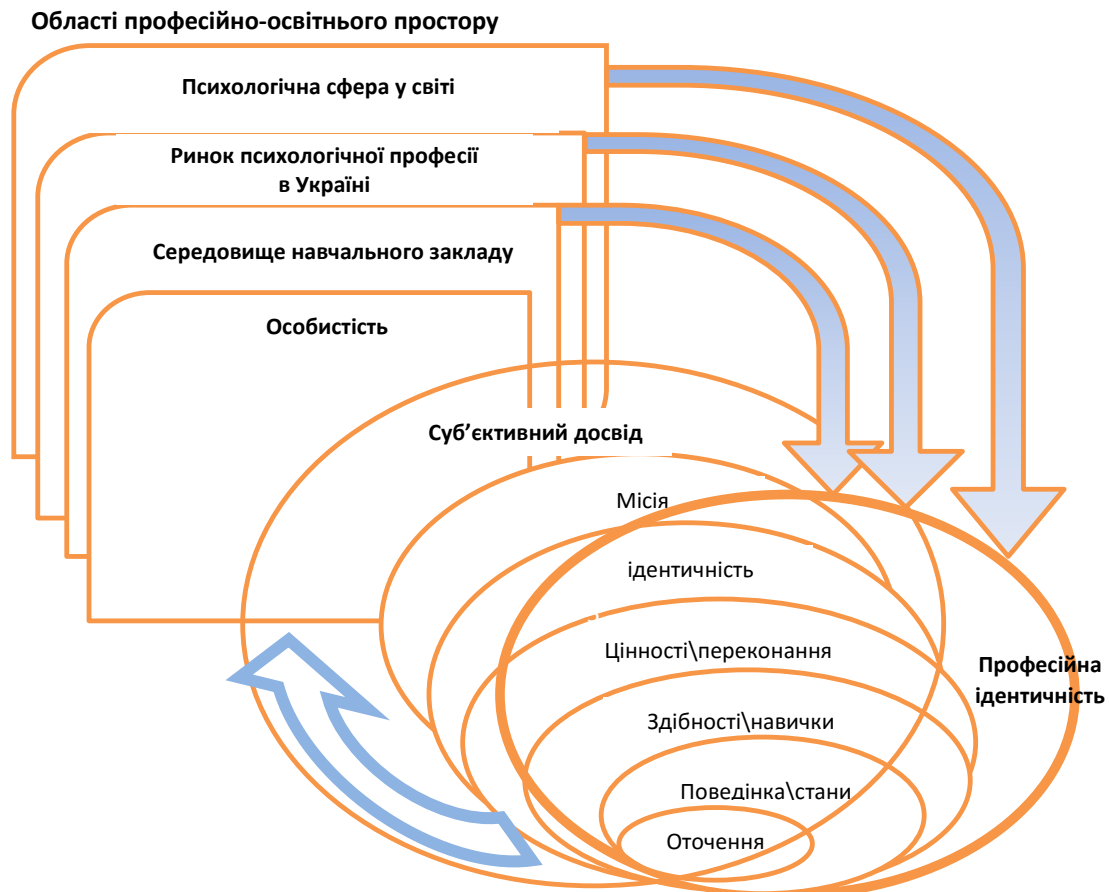

Рис. Модель розвитку професійної самоідентичності

(Д. Ельконін, Ю. Забродін, Н. Пророк, В. Федоренко, О. Фонарьов).

Освітня і професійна діяльності поєднуються в професійно-освітньому просторі і таким чином створюються оптимальні умови і можливості для їх ефективного здійснення.

На наш погляд, розвиток професійної самоідентичності відбувається в особистості через різні компоненти (різні рівні) її суб'єктивного досвіду («оточення», «поведінка/стани» та ін.) під впливами, які надходять із різних областей професійно-освітнього простору (особистість, професійне середовище навчального за-

кладу, ринок психологічної професії в Україні, психологічна сфера в світі). Безпосередньо ідентифікаційна складова (чи рівень) суб'єктивного досвіду є не першою в процесі самоідентифікації, адже особистість може ідентифікуватися як з іншою людиною або групою людей, так і з дією або процесом, власною поведінкою, здібностями, цілями тощо. Схематичне зображення моделі формування професійної самоідентичності представлено на рисунку 1. Саме така модель дозволяє, на наш погляд, не тільки аналізувати психологічні чинники розвитку професійної самоідентичності, а й створювати середовище продуктивного саморозвитку.

Література

1. Бейтсон Г. Шаги в направлении экологии раз ума: избранные статьи по психиатрии / Г. Бейтсон; пер. с англ. Д. Я. Федотова. — Изд. 2-е. — М.: КомКнига, 2005. — 248 с.
2. Дилтс Р. Изменение убеждений с помощью НЛП / Р. Дилтс; пер. с англ. В. П. Чурсина. — М.: Класс, 2000. — 192 с.
3. Зеер Э. Ф. Психология профессий: Учебное пособие для студентов вузов. — 2-е изд., переб., доп. / Э. Ф. Зеер. — М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. — 336 с.